

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 7 ตุลาคม 2537

ความเรียงว่าด้วยเจ้าพ่อ (ตอนที่หนึ่ง)

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

ความเห็นเกี่ยวกับเจ้าพ่อในสังคมไทยจะแตกต่างกันอย่างมาก ผู้คนที่ซิงเจ้าพ่อมีอยู่อกไข แต่ที่รักเจ้าพ่อก็มีอยู่น้อยไม่ ความแตกต่างด้านจิตคติที่ผู้คนในสังคมนี้มีต่อเจ้าพ่อใน ส่วนหนึ่งเป็นความแตกต่างด้านวัฒนธรรม กล่าวคือ การรังเกียจเดียดฉันท์เจ้าพ่อเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นกลาง

ด้วยเหตุที่เจ้าพ่อเป็นอภิสิทธิ์ชนในสังคม และตลาดอภิสิทธิ์เป็นตลาดที่มีการแข่งขันอย่างไม่สมบูรณ์ (imperfect competition) ชนชั้นกลางโดยทั่วไปเข้าไม่ถึงตลาดอภิสิทธิ์ดังกล่าวนี้ เมื่อไม่มีอภิสิทธิ์ ก็มีอาจแสวงหาประโยชน์จากการมีอภิสิทธิ์ แม้ชนชั้นกลางจะรักความเป็นธรรมในระดับหนึ่ง และรังเกียจความประพฤติอันมิชอบของเจ้าพ่อ แต่เชื่อว่าชนชั้นกลางจะมีมาตรฐานทางจริยธรรมอันสูงส่งก็หาไม่ ชนชั้นกลางยังคงเป็นปละชนที่มีกิเลสตัณหาและโลภโมโหสิ้น ความรู้สึกเดียดฉันท์เจ้าพ่อส่วนหนึ่งเป็นผลจากกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรมที่ได้จากระบบการศึกษา อันเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกต่อต้านพฤติกรรมที่ขัดต่อข้อแปงของบ้านเมืองและเอาเปรียบสังคมของเจ้าพ่อ

แต่ความรู้สึกเดียดฉันท์เจ้าพ่อหาได้ปรากฏในหมู่ชนชั้นกลางทั้ง 'ชนชั้น' ไม่ คนชั้นกลางที่ได้ประโยชน์จากเจ้าพ่อและส่องแสงเสวนากับเจ้าพ่อก็มีอยู่ไม่น้อย จนท้ายที่สุดแล้วผลประโยชน์กลายเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดจิตคติที่มีต่อเจ้าพ่อ เหตุที่ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ที่รังเกียจเดียดฉันท์เจ้าพ่อนอกจากเหตุผลทางด้านวัฒนธรรมแล้วก็เป็นเพราะชนชั้นกลางมิได้รับประโยชน์จากเจ้าพ่อ และบางครั้งอาจต้องสูญเสียประโยชน์จากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผิดกฎหมายของเจ้าพ่อด้วย

ชนชั้นปกครองและนักการเมืองจำนวนไม่น้อยมิได้รังเกียจเดียดฉันท์เจ้าพ่อ หากยังคบหาสมาคมกับเจ้าพ่ออย่างเปิดเผย ความข้อนี้รวมถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนด้วย หัวหน้าพรรคการเมืองและนักการเมืองหวังประโยชน์จากเจ้าพ่อทั้งในฐานะผู้สนับสนุนทางการเงินและผู้สนับสนุนทางการเมือง เนื่องจากเจ้าพ่อไม่เพียงแต่ยึดกุมส่วนเกินทางเศรษฐกิจจำนวนมากเท่านั้น หากยังยึดกุมเครือข่ายหัวคะแนนในระบบการเลือกตั้งอีกด้วย

ชนชั้นปกครองที่มาจากกระบวนการเลือกตั้งจึงต้องคบหาสมาคมกับเจ้าพ่อ โดยไม่คำนึงว่าเจ้าพ่อดังกล่าวจะมีประวัติอันชั่วช้าและโหดเหี้ยมเพียงใด ในอีกด้านหนึ่ง เจ้าพ่อจำเป็นต้องสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นปกครอง เพราะหวังพึ่งการปกป้องบริหารจากชนชั้นปกครอง อย่างน้อยที่สุดจะได้ไม่ต้องเผชิญกับการปราบปรามจากชนชั้นปกครอง การสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปมักจะอาศัยระบบการส่งส่วยในรูปแบบต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อกับชนชั้นปกครองจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีผลต่างตอบแทน

การที่เจ้าพ่อต่อสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นปกครองในส่วนกลางเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในยุคหลังรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แม้เจ้าพ่อผู้ทรงอิทธิพล หรือ 'ผู้กว้างขวาง' จะเคยมีชีวิตที่รุ่งเรืองในยุคที่กลุ่มชอยราชครูเรืองอำนาจในทศวรรษ 2490 แต่ก็ต้องถูกปราบปรามขนานใหญ่ในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะไม่เพียงแต่เจ้าพ่อจะเป็นขุมกำลังของกลุ่มชอยราชครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เท่านั้น หากทว่าจอมพลสฤษดิ์ยังต้องการเป็น 'ซูเปอร์เจ้าพ่อ' แต่เพียงผู้เดียวอีกด้วย

การสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นปกครองในส่วนกลางมีผลอย่างสำคัญในการ 'ป้องปราม' พนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นมิให้ยุ่งเกี่ยว รวบรวน หรือปราบปรามเจ้าพ่อ แท้ที่จริงแล้ว เจ้าพ่อเริ่มสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพนักงานปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะป็นนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด และตำรวจ ก่อนที่จะสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นปกครองในส่วนกลาง เสียอีก อีกทั้งระบบการส่งส่วยในท้องถิ่นก็เกิดขึ้นก่อนการต่อสายเข้าสู่ส่วนกลางอีกด้วย โดยทั่วไปแล้ว พนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นมักจะเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับเจ้าพ่ออย่างเชื่องๆ เพราะการต่อกรกับเจ้าพ่อมิต้นทุนที่ต้องเสียสูงมิใช่น้อย ไม่เพียงแต่ชีวิตจะหาสานติสุขมิได้เท่านั้น หากทว่ายังมีผลกระทบต่อความก้าวหน้าและความมั่นคงแห่งอาชีพอีกด้วย ยิ่งเมื่อเจ้าพ่อประสบความสำเร็จในการสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นปกครองในส่วนกลางด้วยแล้ว การต่อกรกับเจ้าพ่อก็คือเป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญมากขึ้น การที่พนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นต่อกรราวกับเจ้าพ่อจึงเป็นปรากฏการณ์ที่หาได้ยาก และอาจหาภูมิได้อีกเลยในอนาคต ชะตากรรมของนายธวัช มกรพงศ์ ผู้ควรแก่การสรรเสริญจากสังคมไทยอาจกลายเป็นอุทาหรณ์ที่ทำให้บรรดาพนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับเจ้าพ่ออย่างเชื่องๆ มากยิ่งขึ้น

เจ้าพ่อมิได้ต้องการความมั่นคงแห่งชีวิต เพียงด้วยการสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นและชนชั้นปกครองในส่วนกลางเท่านั้น หากทว่ายังต้องการสร้าง ภาพลักษณ์ของตนเองในสังคมอีกด้วย งานฉลองวันคล้ายวันเกิดเป็นวาระสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้ งานฉลองเช่นนี้ให้ประโยชน์อย่างน้อย 2 ด้าน ด้านหนึ่งเป็น

โอกาสในการเลี้ยงดูปู่เสื่อประชาชนในท้องถิ่นเพื่อตอบแทนความภักดีที่มีต่อเจ้าพ่อ ในอีกด้านหนึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งบุญบารมีของเจ้าพ่อที่มีผู้คนไปร่วมฉลองงานวันเกิดอย่างล้นหลาม หัวหน้าพรรคและนักการเมืองจำต้องไปอวยพรวันเกิด เพื่ออภิวางซึ่งความสนับสนุนทั้งทางการเมืองและทางการเงินจากเจ้าพ่อต่อไป ข้าราชการระดับสูงทั้งในสังกัดกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทยอาจไปร่วมงานด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป บางคนอาจไปร่วมงานด้วยความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และบางคนอาจไปร่วมงานเพียงเพื่อยืนยันที่จะมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ต่อไป แต่ภาพข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และชนชั้นปกครองที่พากันไปอวยพรวันเกิดเจ้าพ่อมีนัยเสมือนหนึ่งการให้ความชอบธรรมทางสังคมแก่เจ้าพ่อ และเจ้าพ่อบางคนไม่ลังเลที่จะเผยแพร่ภาพเหล่านี้สู่สาธารณชน หรือประดับประดาภาพเหล่านี้ไว้ในบ้านและสำนักงาน

การสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าพ่อว่ามีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับชนชั้นปกครองและขุนนางผู้ใหญ่ ในด้านหนึ่งทำให้พนักงานปกครองท้องถิ่นยิ่งเกรงขามเจ้าพ่อ จนถึงขั้นไม่เข้าไปรบกวนกิจกรรมที่ผิดกฎหมายของเจ้าพ่อ และยังถูกดูคดิ่งเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับเจ้าพ่ออย่างถวัลลภมากยิ่งขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งสำคัญยิ่งกว่าก็คือ ทำให้สังคมชาชินและเมินเฉยต่อพฤติกรรมที่ผิดกฎหมาย ชั่วช้าและเหี้ยมโหดของเจ้าพ่อ เนื่องจากภาพความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นที่มีกับชนชั้นปกครองและขุนนางผู้ใหญ่มีส่วนให้ความชอบธรรมทางสังคมแก่เจ้าพ่อนั่นเอง

ผู้คนที่ชอบพอเจ้าพ่อมิได้จำกัดเฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้น ประชาชนในท้องถิ่นที่เป็นชนชั้นล่างจำนวนมากพากันยกย่องเจ้าพ่อ หรืออย่างน้อยที่สุดมิได้รังเกียจเด็ดฉันท้เจ้าพ่อ แม้ว่าประชาชนในท้องถิ่นบางคนบางกลุ่มอาจถูกเจ้าพ่อรังแกหรือย่ำยีบีฑา แต่โดยทั่วไปเจ้าพ่อหาได้ระรานชาวบ้านส่วนใหญ่ออย่างไรชอบเขตไม่ ตรงกันข้าม เจ้าพ่อต้องอาศัยชาวบ้านเป็นฐานมวลชน เพื่อใช้เป็นอำนาจต่อรองกับพนักงานปกครองส่วนท้องถิ่น

เจ้าพ่อภูธรมีพฤติกรรมที่แตกต่างจากเจ้าพ่อนครบาล ในขณะที่เจ้าพ่อนครบาลมีรายได้หลักจากการเรียก 'ค่าคุ้มครอง' จากสถานเริงรมย์ บ่อน และช่องโศกเถื่อน และจากการประกอบกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย ดังเช่นหวยเถื่อน ยาเสพติด และสินค้ำหนีภาษี ลักษณะความเป็นนาครทำให้เจ้าพ่อนครบาลมีจำต้องสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชาวบ้าน แม้จะยังต้องสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองก็ตาม

ภาพลักษณ์ของเจ้าพ่อภูธรดีกว่าเจ้าพ่อนครบาลเป็นอันมาก อย่างน้อยก็ในสายตาชาวบ้าน เพราะเจ้าพ่อภูธรมิได้มีพฤติกรรมเอาแต่ได้ หากยังเป็นผู้ให้แก่ชุมชนด้วย ลักษณะสังคมภูธรทำให้เจ้าพ่อจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชาวบ้าน เจ้าพ่อหลายต่อหลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำชาวบ้าน บางครั้งต้องทำหน้าที่เป็นอนุญาโตตุลาการชำระคดีความที่เกิดขึ้นในชุมชน และบางครั้งก็ทำหน้าที่เป็น 'ตำรวจ' รักษาความสงบสุขในชุมชนด้วย

ด้วยเหตุที่เจ้าพ่อฝักรากอยู่ในชุมชน ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าพ่อกับชาวบ้านจึงเติบโตและหยั่งรากลึกในชุมชน การเติบโตใหญ่ของเจ้าพ่อในฐานะผู้อุปถัมภ์ทำให้ระบบเจ้าพ่อค่อยๆเข้าไปแทนที่ระบบผู้ว่าราชการจังหวัดในการสร้างสายสัมพันธ์กับชาวบ้านในสังคม

ในอดีตกาล เมื่อเจ้าเมืองเป็นคนในท้องถิ่น และฝังตัวอยู่ในท้องถิ่น สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าเมืองกับราษฎรจึงค่อนข้างแน่นแฟ้น แต่แล้วเมื่อเริ่มมีระบบผู้ว่าราชการจังหวัด ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในส่วนภูมิภาคระหว่างผู้ปกครองกับราษฎรก็เริ่มถูกกัดกร่อนและหย่อนยาน เนื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดไม่เพียงแต่จะมีได้เป็นคนในท้องถิ่น หากยังมีได้ฝังตัวอยู่ในท้องถิ่นอีกด้วย การที่ผู้ว่าราชการจังหวัดถูกแต่งตั้งโดยส่วนกลาง และถูกโยกย้ายทุก 2-4 ปี ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่รับใช้ส่วนกลางยิ่งกว่าที่จะรับใช้ราษฎร การบริหารราษฎรให้อยู่ในศานติสุขมิได้เป็นไปอย่างเต็มที่ ระบบผู้ว่าราชการจังหวัดจึงทำลายระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ปกครองกับราษฎร เมื่อราษฎรมีอาจพึ่งพิงผู้ปกครองได้ดังที่เคยเป็นมาแต่เก่าก่อน ราษฎรจึงต้องหันไปพึ่งพิงผู้นำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพ่อ ด้วยเหตุนี้เอง เจ้าพ่อจึงค่อยๆเข้ามาแทนที่เจ้าพนักงานฝ่ายปกครองในระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคม

ความเป็นมาดังที่พรรณนาข้างต้นนี้ช่วยให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดประชาชนในสังคมจึงจำนวนไม่น้อยจึงเคารพยำเกรงและยกย่องเจ้าพ่อ และเหตุใดเจ้าพ่อจึงสามารถควบคุมระบบเครือข่ายหัวคะแนนในการเลือกตั้งไว้ได้

ฉันทาคติที่ผู้คนในสังคมไทยมีต่อเจ้าพ่อ มิใช่เรื่องของวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องของผลประโยชน์อีกด้วย